

УДК 652.51

Н.В. Зелінська, Е.І. Огар, Ю.Е. Фінклер, Н.І. Черниш

**СУЧАСНИЙ РЕДАКТОР:
ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИШКОЛУ**

Практично половина тисячоліття, яке щойно минуло, для вітчизняного книговидання пройшло не лише під знаком стрімкого розвитку техніки книгодрукування, а й формування нових, напряму пов'язаних з цією технікою, видавничих професій. Серед них редактор – ключова і, вочевидь, найвідповідальніша. Сьогодні треба бути надто самовпевненим і, водночас, надто байдужим до ефекту від публікації, щоб наважитися на видання книги (газети, журналу тощо) без участі редактора. І хоча економічні реалії сучасного видавничого процесу доволі часто штовхають автора на подібні експерименти¹, – “економія на редагуванні” обертається відомою істиною: “скупий платить двічі” (і при цьому нерідко не компенсує втрат).

¹ Про що, зокрема, пише О.І. Слущкий, зазначаючи, як результат, “різке зниження якості” видавничої продукції (див: [2, с.103–104]).

То ж який він, сучасний редактор, і які проблеми його професійного вишколу? Кафедра видавничої справи і редагування Української академії друкарства, зі своїм значним, понад тридцятилітнім, досвідом підготовки редакторів, багато з яких зробили завидну професійну кар'єру, має з цього приводу визначену, апробовану часом думку.

Професія редактора – як у традиційному її розумінні, так і у численних новітніх варіаціях (за даними американських дослідників, практично існує кілька сот, а теоретично – 4.835.927 спеціалізацій і категорій редакторів книг) упродовж багатьох років залишається в усьому світі привабливою і престижною. Але не через високі прибутки, як, можливо, уявляють собі сучасні нуворіші, що шукають сфери вигідного вкладення капіталу, – приваблюють у роботі редактора інтелектуальність, причетність до створення (а раптом?) шедевра (або “хоча б” бестселера) і той романтичний ореол, що, за словами Дена Дейсі, мимоволі виникає навколо цієї складної, мінливої, не підвладної суворій регламентації справи.

Рафінований професіоналізм, багатоаспектність (якщо не універсальність) діяльності² і яскраво виражена *творча* орієнтація редактора-фахівця – як її розуміють, зокрема, сучасні західні дослідники (Б. Льюї, Р. Дерікур, Л.-Т. Шарп та І. Гантер та ін. [3–8]), – усе це риси, що дозволяють говорити про формування принципово нової моделі редактора. Це вже не той редактор, що змушений працювати у видавничій галузі через “неповодження на іншому полі” або з тих, що “запізно спостерегли, що годі їм шукати іншої долі”, – типова ситуація (за свідченням процитованого О. Маковея) для ХІХ ст., з яким ми пов'язуємо початок *усвідомленої професійної редакторської діяльності в Україні*. Це і не редактор, уся робота якого зводиться до формальних реконструкцій тексту або смакових словозамін, – теж доволі живуча традиція, яку на початку ХХ ст. відзначав Г. Честертон (згадаймо його дуже точно в деталях оповідання, герой якого, провінційний редактор, займається “приємною і корисною діяльністю” – замі-

² В умовах сучасного, найчастіше непрогнозованого, книжкового ринку має бути передбачена готовність редактора до роботи з літературою будь-якого виду і тематики (не секрет, що сьогодні видавництво, аби вижити, змушене відмовлятися від вузької спеціалізації, а для того, щоб “нормально працювати, асортимент продукції, що випускається, повинен охоплювати практично всі інтереси читачів” [1, с. 21]).

ное “надприродний” на “чудесний”, “господь” на “обставини”, “перелюб” на “негідну поведінку” і т.под.; а інший герой, кореспондент, зі знанням справи розкриває деякі редакторські прийоми: “ставити кінець оповідання на початок і перетворювати його у заголовок”). Нарешті, це і не редактор-“садівник”, що “ретьельно вискубує бур’яни”, – як визначив його функції півстоліття тому Б. Ларін.

Сучасного редактора, вслід за В.В. Різуном, можна назвати “професійним читачем”, що проникає у творчу лабораторію автора, знається на особливостях читанського сприймання і розуміння, а також є фахівцем з науки про текст. Проте... і цей перелік не вичерпує нинішніх функцій редактора та кваліфікаційних вимог до нього.

Потреба у професіоналах з видавничої справи існувала завжди, ще з часів Гутенберга. І, незважаючи на те, що зміст понять “видавець”, “редактор” змінювався відповідно до вимог, які виникали на тому чи іншому етапі розвитку, – певні професійні властивості та особистісні якості, притаманні представникам видавничої галузі, залишалися незмінними. До таких “констант” у вітчизняному досвіді видавничої справи та редагування можна віднести творчий підхід до вирішення всіх питань, пов’язаних з видавничою підготовкою видавничого оригіналу. Разом з тим вельми динамічні трансформації у сфері економіки видавничої справи, у правовій базі, технічне та технологічне переозброєння галузі, комп’ютеризація редакційно-видавничих процесів, принципові зміни в структурі самого виробничого процесу, зокрема, зміщення акцентів у бік додрукарських процесів, – усе це, безумовно, висуває перед сучасним редактором низку нових професійних вимог. Необхідність “знайти себе” в умовах принципово інакшої системи координат – ринкової – змінила редактора кінця 90-х років ХХ ст. не лише у професійно-діловому та організаційно-творчому, але й у психологічному плані: на зміну ретельному цензорові (що цілком відповідало духу радянської школи редагування) або ж акуратному виконавцеві прийшов фахівець, який володіє широким спектром професійних знань і навичок. що часто виходять за межі вузько цехових інтересів, здатний приймати самостійні рішення. підприємець, який уміє брати відповідальність на себе.

До обов’язкових “констант” редакторської професії – бездоганної мовної інтуїції та компетенції, уміння логічно і чітко

мислити, широкої ерудованості, уміння аналізувати різноманітні комунікативні ситуації, знання психології авторської праці, читачької поведінки, володіння основами художньо-технічного оформлення видавничої продукції та ін. – додалися обов'язкове знання видавничого маркетингу, що дає змогу (і небезпідставно!) називати його насамперед *видавцем*, і, звісно, уміння користуватися при підготовці видання до друку новітніми комп'ютерними видавничими технологіями.

Безумовно, усе це не могло не спричинити зміни у навчальному процесі – і на рівні загального робочого плану підготовки спеціаліста з видавничої справи та редагування, і на рівні змісту та структури окремих дисциплін, що його наповнюють. Паралельно з “класичними” редакторськими дисциплінами (редакторський аналіз, логічні, термінознавчі та лінгвостилістичні засади редагування, практична і функціональна стилістика, підготовка до видання різних видів літератури та ін.), уведено нові курси, присвячені проблемам видавничого маркетингу та бізнесу, реклами видавничої продукції в умовах ринку, сучасного книжкового дизайну, мультимедійних технологій.

Але, як і раніше, основний акцент робиться на глибокому і всебічному вивченні дисциплін, які формують загальне уявлення про культуру видання та власне видавничу діяльність, – ця проблема набуває в умовах ринку особливої актуальності. У минулому залишилося визначення редагування як триєдиного процесу політичного, наукового та літературного опрацювання тексту та відповідна методика редакторської праці. Сьогоднішній редактор звільнився від догм, що регламентували його творчість, – але він продовжує залишатися не звільненим від зрослих потреб аудиторії читачів (проблема загострюється через протистояння між культурою книжковою та культурою аудіовізуальною). Спрощене розуміння свободи як своєрідне потрактування категоричної заборони на цензуру часто породжує вседозволеність, яка у видавничій практиці виявляється у публікації *чого завгодно і як завгодно*. Тому у процесі навчання майбутнього видавця-редактора принципово важливо прищепити йому почуття соціальної відповідальності за результати власної праці.

Разом із тим, в умовах сучасного – доволі мінливого і навіть примхливого (відгук на ринкові реалії!) – книговидання суттєво зміцнюються творчі засади редакторської діяльності. Сьогодні редагування вже категорично не можна тлумачити як механі-

чне застосування раз і назавжди сформульованих правил або методичних прийомів при опрацюванні певного тексту, незалежно від виду літератури, читацької адреси майбутнього видання та інших важливих обставин. На жаль, подібні підходи нерідко спостерігаються у наукових публікаціях, що гіперболізують можливості новітніх комп'ютерних технологій у редакційно-видавничій практиці. Творчий характер редагування зумовлений передовсім новизною змісту кожного окремого твору, оригінальністю його композиційного рішення, своєрідністю мислення автора, особливостями його манери викладу, цільовим і читацьким призначенням майбутнього видання.

У процесі роботи над авторським оригіналом, що пропонується до видання, редактор, фактично, щоразу *заново* розв'язує свої професійні завдання – глибоко аналізує і практично оцінює текст, не відмежовуючись при цьому від функцій рецензента, разом з автором здійснює необхідні виправлення, часто доволі суттєві та принципові, розробляє науково-довідковий апарат, бере участь в обговоренні художньо-технічного оформлення майбутньої книжки. Саме тому домінантою у формуванні майбутнього спеціаліста є виховання по-справжньому творчої індивідуальності – видавничого працівника, здатного не стільки формально використовувати знеособлений “алгоритм редагування” або теоретичні догми так званого “нормативного редагування”, скільки самостійно розробляти їх з урахуванням унікальності авторського твору.

Таким чином, у концепції нашої кафедри редактор – це сильна мовна та суспільно заангажована особистість, здатна брати участь у всіх організаційних і творчих процесах, пов'язаних із підготовкою і випуском різножанрових текстових повідомлень у різних сегментах масової та спеціальної комунікації. Міра причетності редактора до появи цих нових повідомлень, звичайно ж, буде різною, але, певно, у цьому і полягає професіоналізм – “дозувати” зусилля залежно від конкретної потреби і в межах власної компетенції.

Складні дидактичні та організаційно-методичні проблеми, пов'язані з підготовкою майбутніх фахових видавців, також визначають і нові наукові завдання в галузі теорії і практики редагування.

Визнаємо широко: сьогодні теорії, що розглядають редагування як систему прийомів і методів роботи над майбутнім ви-

данням на різних етапах редакційно-видавничого процесу – “від рукопису до друкованої сторінки”, – уже досягли своєї концептуальної вершини, і подальші кроки в цьому напрямку були б неперспективними. Адже завдяки “вічним”, на всі часи, розробкам М. Сікорського, А. Мільчина, Р. Іванченка, І. Квітко, М. Феллера та ін. (звісно, після зняття з них штучних ідеологічних нашарувань, що так довго надавали теорії редагування характеру скоріше ідеологічно, аніж практично зорієнтованої дисципліни), – власне редагування (тобто всебічне редакторське опрацювання оригіналу при підготовці його до видання), як і теоретичне осмислення цього процесу, давно вже перетворилося на цілісну систему аксіом і констант, вичерпану як об’єкт дослідження (проте не як об’єкт вивчення, оскільки для студентів – це своєрідна обов’язкова “таблиця множення”). І дійсно, як би ми не намагалися “ще точніше” класифікувати, наприклад, мовностилістичні помилки, “ще жорсткіше” регламентувати, скажімо, вимоги до таблиць, “ще наукоподібніше” називати (як це роблять деякі новоявлені теоретики) класичні редакторські процедури – до прикладу, зовнішню чи внутрішню перевірку фактичного матеріалу, логічний, правописний контроль тощо, – сутність роботи редактора на цьому прагматичному рівні залишається незмінною. А тому подальший розвиток теоретичних основ професії ми уявляємо собі або у сфері редагування як широко зрозумілої громадської діяльності (організаційної, маркетингової, соціологічної тощо), або у виробленні нових редакторських підходів до швидкозмінюваних у часі і за типологічними ознаками різновидів текстів і видань, – з урахуванням довший час навмисне замовчуваного (але дуже багатого, насиченого іменами і подіями), а нині актуалізованого українського, а також новітнього світового досвіду (останньому, зокрема, сприяє участь кафедри, як і Української академії друкарства у цілому, у міжнародному проєкті “Розвиток людського ресурсу для видавничої справи в Україні” за програмою “Tempus Tacis”).

Завдяки появі доступу до зарубіжних джерел та професійним контактам з англійськими, американськими, німецькими колегами стало можливим на власні очі переконатися, наскільки близька запропонована нами модель сучасного редактора та його діяльності до моделей, втілених у видавничу практику розвинених країн. Окрім чисто професійної подібності, імпонує також загальний концептуальний підхід до професії, визнання її уніка-

льності. Зарубіжні автори одностайні у визнанні особливої функції, навіть місії редактора, що готує книгу до видання. І, “споряджаючи” редактора на виконання цієї місії безліччю корисних порад – від глобальних до найдрібніших (усі вони добре узгоджуються зі сформованими або такими, що перебувають на стадії засвоєння у практиці сучасного українського книговидання), – вони переконані, що саме він, правильно скориставшись з врученої йому “зброї”, *“сприятиме досягненню правильності, послідовності, точності та зрозумілості тексту і таким чином зекономить видавцеві гроші, читачеві – час і настрій, а авторові – репутацію”* [5, с. 6]. Важко не підписатися під таким “алгоритмом” ефективності редакторської праці.

1. Дмитрий Шепетин: “Если книга плохая, читать ее не будут!” // Книжный бизнес. 1998. № 8. С.20–21. 2. Слуцкий О.И. Две тенденции в отечественном редактировании // Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий: Тез. докл. Восьмой науч. конф. по проблемам книговедения. М., 1996. С.103–104. 3. Baverstock A. How to Market Books. 2nd ed. London: Kogan Page Ltd, 1997. 4. Holmes J. Thesis to Book: What to get rid of // Scholarly Publishing. 1974. V.5. № 4. P.339–349; V.6. № 1. P.40–50; 1975. V.6. № 2. P.165–176. 5. O'Connor M. How to Copyedit Scientific Books & Journals. Philadelphia: ISI Press, 1993. 6. Derricourt R. An Author's Guide to Scholarly Publishing. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1996. 7. Luey B. Handbook for Academic Authors. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 8. Sharpe L.T., Gunther I. Editing Fact and Fiction: A Concise Guide to Book Editing. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.